

Гороф'янюк Інна, Дузенко Поліна

«Закудикання дороги» – етимологічне коріння й сучасне сприйняття мовного табу українцями

1. Постановка проблеми

Архетип дороги є одним із найдавніших символів у культурі людства. Дороги завжди були важливим символом у багатьох культурах і віруваннях. Вони не лише поєднували віддалені землі та народи, але й слугували метафорою життєвих шляхів, наповнених випробуваннями, прагненнями, зростаннями та трансформаціями. Досліджуючи традиційні уявлення про шлях, ми натрапляємо на поняття «закудикання», що відображає синтез архаїчних побутових вірувань, пов'язаних із дорогою, які залишаються актуальними для частини українців і в XXI ст.

Актуальність нашого дослідження зумовлена кількома чинниками. По-перше, «закудикання доріг» є малодослідженим феноменом в українській та зарубіжній науці. Окремі аспекти мовних табу розглядали такі українські дослідники, як О. Потебня, Ф. Бацевич, Л. Фроляк, І. Мілева, Ю. Єловська, значний внесок у вивчення евфемістичних фразеологізмів зробив В. Ужченко. Проте «закудикання» як окреме явище залишається недостатньо вивченим. По-друге, це явище дозволяє глибше зрозуміти взаємозв'язок мови і культури, виявити, як народні вірування відображаються в мовних практиках. Нарешті, «закудикання дороги» є прикладом того, як уявлення певного народу видозмінюються й адаптуються до сучасності, зберігаючи при цьому своє значення.

2. Мета роботи

Метою статті є проаналізувати витоки табування вислову «закудикати дорогу», а також шляхом анкетування виявити ставлення до нього сучасних українців.

3. Методи дослідження

Для реалізації задекларованої мети використано такі методи дослідження: описовий – для детального аналізу «закудикання доріг», його історичних витоків та форм прояву в різних регіонах України; метод кількісних – для визначення кількісного співвідношення досліджуваних мовних одиниць та емоційних реакцій респондентів; метод анкетування – під час соціолінгвістичного опитування, яке охопило респондентів із різних регіонів України. Останнім методом сформовано емпіричну базу дослідження – відповіді 207 респондентів з 23 областей України на анкету, що містила, зокрема, такі питання:

1. Які фактори впливають на Ваше рішення уникати певних тем / слів? (можна обрати декілька варіантів та запропонувати свій):
 - соціальне середовище,
 - культурні норми,
 - особисті переконання,
 - інше.
2. На Вашу думку, чи можна відкрито запитувати про те, куди людина планує йти або їхати?
 - так,
 - ні,
 - інше.
3. Якщо Ви вважаєте, що цю тему не можна обговорювати, будь ласка, поясніть причини такої думки.
4. Чи знайомі Ви з виразом «закудикати дорогу»?
 - так,
 - ні.
5. Як би Ви охарактеризували значення виразу «закудикати дорогу» на основі власного досвіду чи знань?
6. Чи помічали Ви, що частіше забороняють «закудикувати» люди певного віку, статі або соціального статусу?
 - так,
 - ні,
 - не знаю.
7. Якщо помічали, то наведіть приклади.
8. Які почуття у Вас виникають, коли хтось починає «закудикувати дорогу»? (можна обрати декілька варіантів та запропонувати свій):
 - сором,
 - страх,
 - обурення,

- цікавість,
- здивування,
- нейтральні почуття,
- інше.

9. Як Ви вважаєте, чи існують відмінності у сприйнятті певних табуйованих виразів серед представників молодшого покоління порівняно зі старшим? Які фактори, на Вашу думку, впливають на ці зміни? Будь ласка, обґрунтуйте свою відповідь.

4. Виклад основного матеріалу

У первісних уявленнях людства існувала глибока віра в те, що слова «регулюють хід природи цілком незалежно від людської волі» (Frazer, 1914–1925). В. Жайворонок наголошує, що «давня людина не відділяла слова від речі, і тому за словом, за назвою речі йшла й сама річ; віра в матеріалізацію слова збереглася й до сьогодні, бо саме на ній тримається віра в замовляння, побажання, прокляття (вимовити слово, що називає річ, рівнозначне її викликанню чи творенню)» (Жайворонок, 2006, с. 551–552). Тобто, коли слово вимовляється, воно стає не просто позначенням, а фактично активує реальність.

У нашому сьогоденні поняття «дорога» здебільшого розглядають як елемент інфраструктури, функційний шлях для переміщення з одного пункту до іншого. Проте в народній культурі вона має сакральне значення. Дорога уособлює перехідні моменти в житті, що можуть бути як фізичними, так і метафізичними.

В українських народних віруваннях такі місця, як ліси, водоймища, скелі, болота, гори, печери та перехрестя доріг, завжди вважалися небезпечними. Зокрема, відома традиція ховати «під дорогу десь» нехрещених дітей, мертвонароджених та самогубців (Гороф'янюк, 2015, с. 70). Дорога асоціювалася з місцем, де людина могла зустрітися з нечистою силою – відьмами, перелесниками, чортами, Блудом або близьким за значенням дохристиянським богом Переплутом. Згідно з народними уявленнями, дорога була улюбленим місцем для нечистої сили, зокрема Блуду. За демонологічними віруваннями українців, Блуд – це нечиста сила, що оселяється в лісі або в певних місцях. Вона здатна затемняти свідомість людей, спокушаючи їх зійти з правильного шляху, аби заподіяти шкоду або навіть знищити: «Як чоловіка Блуд візьме, то й серед села дороги не знайде» (Огієнко, 1992, с. 134).

Отже, народні уявлення про світ і його структуру є складним та різноманітним комплексом вірувань та знань, які формують основу

традиційного світогляду. Цей світогляд може здаватися наївним в його простоті, проте він відображає глибоке культурне коріння, яке залишається актуальним навіть у сьогоденні ХХІ ст.

У багатьох слов'янських культурах існує давня заборона розпитувати людину про її подальші плани/дії, зокрема, ставити питання «Куди?». Це табу ґрунтується на вірі в те, що озвучування своїх планів може накликати невдачу. Така заборона може бути пов'язана ще з анімістичними уявленнями певних народів та віруваннями в силу слова, адже в численних народних традиціях слово умовно вважається могутнім інструментом, здатним впливати на реальність, буття людини.

Слово «куди» має складну етимологію. Етимологічний словник української мови подає ряд відповідних форм і похідних: *куда́, кудай, кудій, кудійка, кудю* «яким шляхом», *кудікало, кудікати, нікуди, нікудішній, покуда* «поки», *скуп, скудова* «звідки». В інших слов'янських мовах фіксують: бр. *куды*, пол. *kędy* «де; куди», чес. *kudy* «яким шляхом», слц. *kade* «куди; де», полаб. *vitkǫd* «звідки», болг. *къде* «тс.»; мак. *каде* «тс.», схв. *кѹд* «куди», слн. *kód* «яким шляхом». Усі ці форми походять від псл. **kǫdy, *kǫda*, які утворенні з кореня питального займенника **къ*, того самого, що і в псл. **къто*, укр. *хто*, і часток *-dy, -da*, також займенникового походження, споріднених з псл. **къ-de*, укр. *де* (ЕСУМ, 1989, с. 123).

О. Потєбня припускав, що заборона може бути пов'язана зі схожістю «куди?» з «кудити» – *«übel reden von einem calumniator (погано говорити про наклепника) – сербською «гудити» (дражнити)»* або «кудити» – лаяти, скаржитись, придиратися, пліткувати (Петровић–Капустина, 1905, с. 144). Слово «кудити» колись, імовірно, означало «зурочити» (Потєбня, 2022, с. 103). Таке мовне табу фіксують не лише в мовах східних слов'ян, але й у сербській. Сербі говорять, що не варто запитувати: «Куда ћеш?», «Куда си пошао?» або «Еуда си наумно?», а замість цього казати: «Ако Бог да?» (укр. Божа воля?). Проте, якщо людина забуде про цю заборону і запитає «Куди?», їй можуть відповісти: «Идем у Кудильєво, да те скудим» (укр. Їду в Кудильєво сумувати) (Караџић, 1849, с. 1).

І. Франко, наводячи приклад гуцульської примовки від відьми, що відібрала корові молоко, писав: «Гадати і ветити-бедити. Знахарки, чінатарки, опириці, видійниці, майфійвниці пеками запекаю, а кудиками закудикаю». «Кудики» автор пов'язує з окликом: «а куди, котрим пастухи завертають скотину, щоб не туди йшла» (Франко, 1898, с. 63).

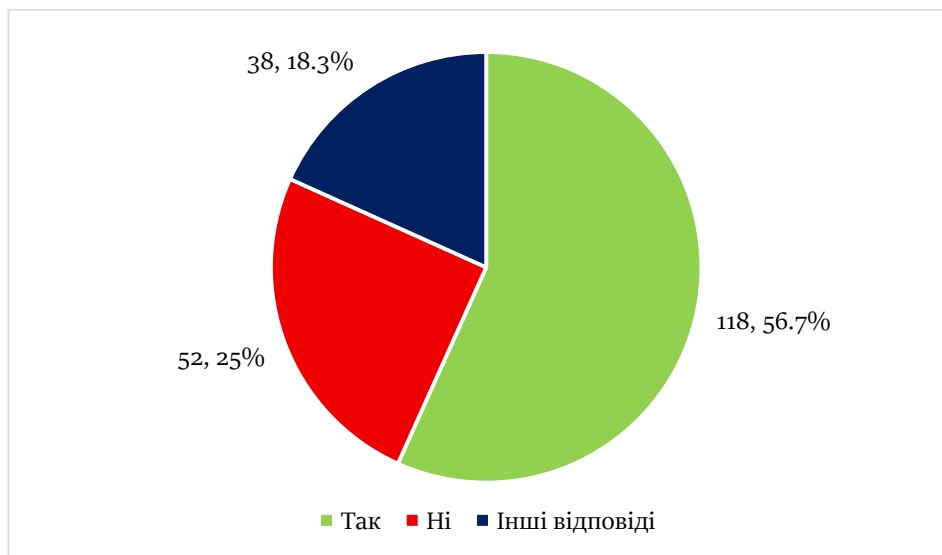
У сучасних українських говірках знаходимо відомості про зв'язок заборони запитувати «Куди йдеш?» із злим духом Куд: «Бабусі із сусіднього села завжди казали, що не можна запитувати про плани, бо

можна зурочити і призвати злого духа на ймення “куд”» (с. Саврань, Подільський р-н, Одеська обл., А. А. Рудницька).

У цілому, це пояснює, чому питання «Куди йдеш?» частина українців й до сьогодні вважає порушенням неписаних правил і, відповідно, воно може призводити до негативних наслідків, до невдачі в дорозі, у майбутніх справах. Водночас заборона питати «Куди йдеш?» може бути пов'язана зі страхом перед невідомістю та бажанням захистити себе від можливих негараздів. Запитання «Куди?» розкриває намір або план, а це може бути сприйнято як потенційна загроза, коли людина відчуває себе вразливою. Отож уникання цього питання могло слугувати способом збереження особистої безпеки та контролю над ситуацією.

У межах нашого дослідження було проведено соціолінгвістичне опитування, яке дозволило зібрати емпіричний матеріал із 23 областей України та залучити 208 респондентів. Анкета включала низку запитань, одне з яких було спрямоване на з'ясування ставлення до запитання: «Чи можна відкрито запитувати про те, куди людина планує йти або їхати?» (див. Рисунок 1).

Рисунок 1. На Вашу думку, чи можна відкрито запитувати про те, куди людина планує йти або їхати?

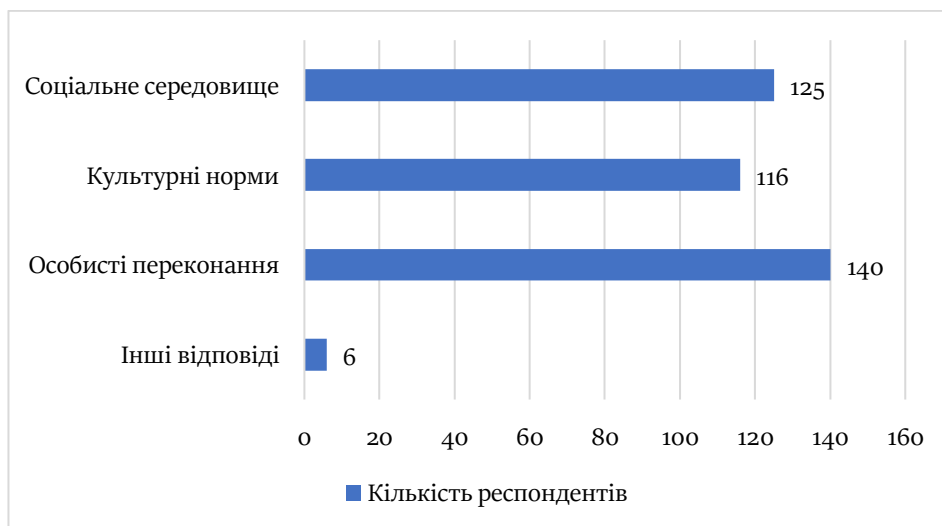

Отримані результати продемонстрували, що 56,7% респондентів вважають, що таке запитання є прийнятним і не викликає жодних пересторог. Натомість 25,0% опитаних дотримуються протилежної думки, вважаючи,

що таке запитання ставити не можна. Зокрема, респонденти цю заборону пояснювали так: *«Коли в людини прямо запитують, куди вона їде (їде), щось може потім піти не за планом або ще гірше може статися щось страшне»* (с. Краснолука, Кременецький р-н, Тернопільська обл., Х.А. Присяжнюк); *«Якщо Ви забобонна людина, то обговорення цієї теми, за повір'ям, призведе до того, що Вас чекатиме невдача в подорожі»* (с. Горщик, Коростенський р-н, Житомирська обл., А. В. Миколаєнко); *«Якщо людина збирається особливо в неблизьку дорогу, то задумане може не вдатися, або трапиться щось неприємне»* (м. Миронівка, Обухівський р-н, Київська обл., А. С. Поліщук). Решта респондентів (18,3%) вважає, що можливість ставити таке запитання залежить від контексту, рівня близькості з особою, яку запитують, та інших обставин. Спостережено також, що люди, які вважають, що таке запитання ставити можна, обґрунтовують свою думку інакше, що певною мірою не відповідає їхній відповіді «так»: *«Я не вважаю, що цю тему не можна обговорювати. Але інші люди мені казали, що не можна так казати, бо не станеться так як вони хочуть, порушаться їхні плани, усе піде в негативний бік»* (м. Гайсин, Гайсинський р-н, Вінницька обл., Н. В. Горбенко). *«Дивлячись на конкретну специфіку питання. Якщо людина запланувала подорож чи хоче відвідати якесь місце – чому ні. Можна як і запитати, так і спокійно сприйняти відмову у відповідь. Важливо і те, яка людина запитує. Якщо друзі, близькі, то як на мене, звичайна буденна справа. А от коли діло стосується сусідів, якоїсь продавчині, друзі друзів або взагалі незнайомці в громадському транспорті – назріває питання «на чорта воно Вам треба?»»* (с.мт Бобровиця, Ніжинський р-н, Чернігівська обл., А. В. Мисник).

Отож респонденти вказують на те, що реакція на питання «Куди йдеш?» залежить від соціального колективу, від рівня близькості стосунків. Водночас певний відсоток опитаних вказав, що таке запитання може негативно вплинути на успішність подорожі. Аналіз територіального розподілу респондентів не виявив чіткого регіонального розмежування в трактуванні цього питання. З'ясовано, що значний відсоток опитаних уникає обговорення цієї теми взагалі, аргументуючи це так: впливають особисті переконання (67,3 %), соціальне середовище (60,1 %) та культурні норми (55,8 %) (докладніше див. Рисунок 2).

Рисунок 2. Які фактори впливають на Ваше рішення уникати певних тем/слів? (можна обрати декілька варіантів та запропонувати свій)

Зважаючи на отримані дані, можна підбити такі висновки. На нашу думку, таке ранжування результатів пояснюється низкою чинників. По-перше, сучасне українське суспільство демонструє більш відкритий і толерантний підхід до міжособистісної комунікації, що сприяє зменшенню рівня табування певних питань. Люди дедалі більше прагнуть до особистої свободи й вважають, що кожен має право самостійно вирішувати, які питання є прийнятними для обговорення. По-друге, процес міграції населення та культурний обмін впливають на асиміляційні процеси різних етнографічних груп українців, їхніх традицій і в такий спосіб знижують значущість регіональних забобонів. По-третє, інформаційний прогрес та глобалізація сприяють зміні соціальних норм, що дає можливість розуміти та переймати інші традиції. Отже, у нашому сьогоденні запитувати людей про їхні плани на майбутнє не вважається настільки табуованим, як це можна було простежити раніше. Це свідчить про певну зміну в соціальних та культурних нормах, що регулюють міжособистісні комунікації в сучасному суспільстві.

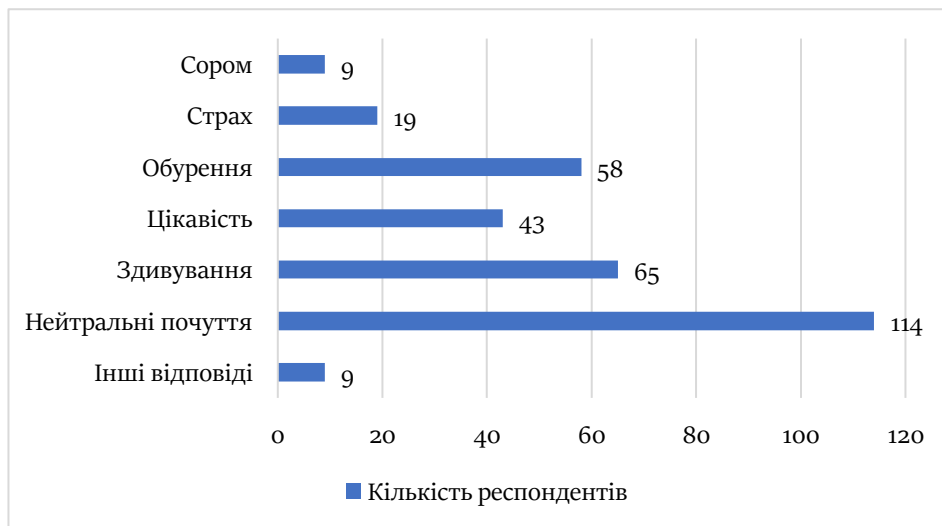
Заборона запитання «Куди йдеш?» призвела до появи в українській мові особливих дієслів «закудикати», «кудикати». Ці слова мають унікальну етимологію, пов'язану з віруваннями, забобонами та звичаями, котрі передавалися з покоління в покоління, залишаючи свій слід у колективній пам'яті нашого народу. За Словником Б. Грінченка, «закудикувати» означає 'запитувати, куди йдеш чи їдеш', але як ілюстрацію автор наводить імператив-заборону «*Не закудикуй!*» (Грінченко, 1908, с. 55).

Проведене опитування дозволило зібрати матеріал щодо сприйняття вислову «закудикати дорогу» сучасними українцями. Половині опитаних (51,4%) цей вислів виявився знайомим не тільки на рівні прямого лексичного значення, а й конотації. Цікавим є те, як різні респонденти тлумачать його на основі власного досвіду та знань. Найбільш поширеними були відповіді: *«І раніше, і зараз говорять: «Не закудикуй мені в дорогу». Бо може не залагодитися ця дорога. Це віра в прикмети»* (м. Ізюм, Ізюмський р-н, Харківська обл., Р. В. Дубинська); *«Людина, яка питає, куди хтось їде, таким чином погано впливає на подальшу подорож, навмисно чи ненавмисно наврочує щось нехороше»* (м. Кривий Ріг, Криворізький р-н, Дніпропетровська обл., Д. О. Тодос'єва); *«Зурочити, негативно вплинути на майбутні події»* (м. Вінниця, Вінницький р-н, Вінницька обл., М. П. Кифоренко). Таке розмаїття визначень свідчить про динамічність і варіативність культурних уявлень, які змінюються залежно від соціального середовища та індивідуальних переживань. З одного боку, це може вказувати на багатогранність і складність мовних табу, а з іншого – на потребу більш докладного вивчення відповідних явищ у сучасному суспільстві. На нашу думку, результати опитування вказують на те, що табування запитання «Куди йдеш?» все ще має вагоме значення в українській культурі, а давні вірування та забобони все ще мають вплив на сучасну мовну практику та суспільні норми.

Ще одним висновком нашого дослідження виявилось те, що 32,7% опитаних помічають, що частіше забороняють «закудикувати» люди певного віку, статі або соціального статусу. Зокрема, респонденти зазначали, що такі заборони найчастіше походять від людей старшого віку, а також від тих, хто є забобонним або має усталені переконання: *«Зазвичай, це роблять старші люди. Деяким з них притаманно надто цікавитися чужим життям. Це виявляється не тільки в цих питаннях»* (м. Рудки, Самбірський р-н, Львівська обл., М. І. Савчак); *«Це були люди старшого покоління, зокрема моя бабуся, яка радила мені ніколи не розповідати про свої плани іншим людям, навіть друзям»* (м. Київ, Київська обл., В. Я. Картушина). Відповідно до пояснень, наданих респондентами, можна підсумувати, що заборона на «закудикування» найчастіше походить від людей поважного віку, особливо жінок. Вони вважають це питання недоречним та здатним «наврочити» або викликати невдачу. Більшість респондентів, які знайомі з висловом «закудикати дорогу», відзначила його негативний підтекст. Цим ми можемо підтвердити ідею про те, що мовні заборони часто пов'язані з уявленнями про потенційну загрозу та небезпеку. Запитання «Куди?» може викликати асоціації з невдачею, що

підтверджується численними відповідями. Спостерігається його повсюдне негативне сприйняття (див. Рисунок 3).

Рисунок 3. Які почуття у Вас виникають, коли хтось починає «закудикувати дорогу»? (можна обрати декілька варіантів та запропонувати свій)

Опитування виявило, що вислів «закудикати дорогу» у 54,8% респондентів не викликає жодних відчуттів, здивування відчують 31,3%, обурення – 27,9%, цікавість – 20,7%, страх – 9,1%, сором – 4,3% опитаних. Інформатори зазначають, що *«недобре стає на душі. Передчасні переживання, що буде невдача»* (м. Умань, Уманський р-н, Черкаська обл., В.А. Гончарук); *«Серджусь, особливо, якщо надумав щось зробити важливе, оскільки всі знають, що треба казати, де ти йдеш»* (м. Шпола, Звенигородський р-н, Черкаська обл., М. В. Тищенко). Ураховуючи різні емоційні реакції на цей вислів, можемо припустити, що це табу має як індивідуальні, так і соціальні аспекти. Наприклад, нейтральна реакція може свідчити про байдужість до цього вислову в мовленні, натомість обурення чи страх можуть відображати глибоко вкорінені забобони та страх перед можливими наслідками.

5. Висновки

Отже, дорога як один із ключових символів у системі народних уявлень виконує не лише функцію фізичної інфраструктури, але й має сакральне значення. І хоча цей символ трансформується в сучасній культурі, його

магічний вплив продовжує підсвідомо залишатися важливим для розуміння складності людського існування. Дорога є місцем, яке пов'язане з різними аспектами буття, включно з небезпеками, де, за народними віруваннями, люди зустрічаються з нечистою силою. Отож дорога є сакральним елементом, який відображає зв'язок людини зі світом духовним. Етимологічний аналіз слова «куди» та похідного від нього «закудикання» пояснює, чому це слово-запитання вважалося і є й до сьогодні небезпечним. Таке запитання могло привернути невдачу, оскільки етимологія виявляє його зв'язок зі номінацією злих духів, зокрема, з духом «Куд» та чаклунством. Власне, це пояснює табування слова-запитання в народних традиціях та обережне вживання його частиною українців навіть у ХХІ ст. Перспективою нашого дослідження вважаємо вивчення евфемістичних висловів, які й до сьогодні використовуються для уникнення прямої відповіді на запитання «Куди йдеш?».

Література

1. Гороф'янюк Інна 2015. Поховальний обряд Центрального Поділля: етнолінгвістичні студії. *Вісник Донецького національного університету Серія Б. Гуманітарні науки* 1–2: с. 63–71. <https://jvestnik-b.donnu.edu.ua/article/view/2550>
2. Грінченко Борис 1908. *Словарь української мови (в 4 томах), том 2: З–Н*. Київ: Друкарня Акційного Товариства Н. Т. Корчак-Новицького.
3. ЕСУМ 1989. *Етимологічний словник української мови (в 7 т томах), том 3*. Київ: Наукова думка.
4. Жайворонок Віталій 2006. *Знаки української етнокультури: словник-довідник*. Київ: Довіра.
5. Карацїћ Вук 1849. *Српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узете ријечи* / издао их Вук Стеф. Карацїћ. У Бечу: У штампарији Јерменскога манастира. <http://surl.li/josigv> (Дата звернення: 20.11.2024).
6. Огієнко Іван 1992. *Дохристиянські вірування українського народу: історично-релігійна монографія*. Київ: Обереги.
7. Петровић Драгољуб – Капустина Јелена 1905. *Из лексике Качера. СРПСКИ дијалектолошки зборник – Recueil de dialectologie serbe* / главни уредник Слободан Реметић, књ. 1. Београд: Српска академија наука и уметности: Институт за српски језик САНУ, с. 1–336. <https://core.ac.uk/download/225621003.pdf> (Дата звернення: 20.11.2024).
8. Потебня Олександр 2022. *ПОЕТИКА, або $x = a < A$ (Лекції з теорії словесности)* / Перекл. А. Жемаковський. Львів: Видавництво «Апріорі».
9. Франко Іван 1898. *Гуцульські примівки. Етнографічний збірник* / під ред. д-ра Івана Франка. Львів: з друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка, т. 5, с. 40–72. <http://surl.li/xemshk> (Дата звернення: 20.11.2024).

10. Frazer, James George 1914–1925. *The Golden Bough. A Study of Magic and Religion. Third Edition*. London. <https://www.gutenberg.org/cache/epub/3623/pg3623-images.html> (Дата звернення: 16.10.2024).

References

1. Horofianiuk, Inna 2015. Pokhovalnyi obriad Tsentralnoho Podillia: etnolinhvistychni studii [The funeral rite of Central Podolia: ethnolinguistic studies]. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu Serii B. Humanitarni nauky* 1–2: с. 63–71. <https://jvestnik-b.donnu.edu.ua/article/view/2550> (In Ukrainian)
2. Hrinchenko, Borys 1908. *Slovar ukrainskoi movy (v 4 tomakh), tom 2: Z–N* [Dictionary of the Ukrainian Language (in 4 Volumes), Volume 2: Z–N]. Kyiv: Drukarnia Aktsiinoho Tovarystva N. T. Korchak-Novytskoho. (In Ukrainian)
3. ESUM, 1989. *Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy (v 7 t tomakh), tom 3* [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language (in 7 Volumes), Volume 3]. Kyiv: Naukova dumka. (In Ukrainian)
4. Zhaivoronok, Vitalii 2006. *Znaky ukrainskoi etnokultury: slovnyk-dovidnyk* [Signs of Ukrainian Ethnoculture: Dictionary-Reference Book]. Kyiv: Dovira. (In Ukrainian)
5. Караџић, Вук 1849. *Srpske narodne poslovytse y druge razlychne kao one u obyčaj uzete ryjechy* [Serbian Folk Proverbs and Other Various Words Taken from Customs] / edited by Vuk Stef. Караџић. U Bechu: U shtamparyjy Jermenskoha manastyra. <http://surl.li/josigv> (Accessed: 20.11.2024). (In Serbian)
6. Ohienko, Ivan 1992. *Dokhrystyianski viruvannia ukrainskoho narodu: istorychno-relihiina monohrafiia* [Pre-Christian Beliefs of the Ukrainian People: A Historical-Religious Monograph]. Kyiv: Oberehy. (In Ukrainian)
7. Petrovyh, Drahoљub – Kapustyna, Jelena 1905. *Yz leksyke Kachera. SRPSKY dyjalektoloshky zbornyk – Recueil de dialectologie serbe* [From the Lexicon of Kačer. Serbian Dialectological Collection – Recueil de dialectologie serbe] / Editor-in-Chief Slobodan Remetyh, Vol. 1. Beohrad: Srpska akademija nauka y umetnosti: Ynstytut za srpsky jezyk SANU, s. 1–336. <https://core.ac.uk/download/225621003.pdf> (Accessed: 20.11.2024). (In Serbian)
8. Potebnia, Oleksander 2022. *POETYKA, abo kh = a < A (Lektsii z teorii slovesnosti)* [POETICS, or x = a < A (Lectures on Literary Theory)] / translated by A. Zhemakovskiy. Lviv: Vydavnytstvo «Apriori». (In Ukrainian)
9. Franko, Ivan 1898. *Hutsulski prymivky. Etnohrafichnyi zbirnyk* [Hutsul Proverbs. Ethnographic Collection] / edited by Dr. Ivan Franko. Lviv: z drukarni Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka, t. 5, s. 40–72. <http://surl.li/xemshk> (Accessed: 20.11.2024). (In Ukrainian)
10. Frazer, James George 1914–1925. *The Golden Bough. A Study of Magic and Religion. Third Edition*. London. <https://www.gutenberg.org/cache/epub/3623/pg3623-images.html> (Accessed: 16.10.2024).

«Закудикання дороги» – етимологічне коріння й сучасне сприйняття мовного табу українцями

Гороф'янюк Інна, кандидат філологічних наук, доцент. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, кафедра української мови, доцент. gorofyanyuk@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9836-8270.

Дузенко Поліна. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, кафедра української мови, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. duzenkopolinao@gmail.com.

У народній культурі українців дорога має символічне, сакральне значення. Дорога є місцем, яке пов'язане з різними аспектами буття, включно з численними небезпеками, де, за народними віруваннями, люди зустрічаються з нечистою силою. У багатьох слов'янських культурах існує давня заборона розпитувати людину про її подальші плани/дії, зокрема, ставити запитання «Куди йдеш?». Це табу ґрунтується на вірі в те, що озвучування своїх планів може накликати невдачу. Така заборона може бути пов'язана ще з анімістичними уявленнями певних народів та віруваннями в силу слова. Стаття присвячена аналізу витоків табування вислову «закудикати дорогу» та виявленню ставлення до нього сучасних українців. Дослідження засвідчило, як архаїчні мовні табу видозмінюються й адаптуються до сучасності, зберігаючи при цьому своє первісне значення. Методом анкетування було опитано 208 респондентів із 23 областей України. Виявлено, що запитання «Куди йдеш?» є неприйнятним для 25% респондентів. Аналіз територіального розподілу респондентів не виявив чіткого регіонального розмежування в трактуванні цього питання. Заборона питання «Куди йдеш?» призвела до появи в українській мові особливих дієслів «закудикати», «кудикати». Вивчення етнографічних, лексикографічних джерел XIX ст. та етимологічний аналіз слова «куди» й похідного від нього «закудикання», зокрема їх зв'язок із назвою злого духа «Куд», розкрили причини, чому це слово-запитання вважається табуованим. Встановлено, що поняття «закудикання» відображає синтез архаїчних побутових вірувань, пов'язаних із дорогою, які залишаються актуальними для частини українців і в XXI ст.: 51,4% опитаних цей вислів сприймають як погану прикмету, що сигналізує про подальшу невдачу в дорозі чи справах і викликає переважно негативні почуття: здивування (31,3%), обурення (27,9%), цікавість (20,7%), страх (9,1%), сором (4,3%); 32,7% опитаних зазначають, що частіше забороняють «закудикувати» люди певного віку, статі або соціального статусу, зокрема жінки старшого віку. Результати дослідження свідчать про те, що мовні табу залишаються важливою частиною міжособистісної комунікації, зберігаючи культурні традиції й водночас демонструючи гнучкість та адаптивність мови до нових соціальних умов.

Ключові слова: вірування, мовне табу, дорога, «куди йдеш?», «закудикати дорогу», українці, соціолінгвістичне опитування.

**“Where are you going?” – etymological roots and modern perception
of a linguistic taboo among Ukrainians**

Inna Horofianiuk, candidate of philological sciences, associate professor. Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Department of Ukrainian Language, associate professor. gorofyanyuk@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9836-8270.

Polina Duzenko. Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Department of Ukrainian Language, BA student. duzenkopolinao@gmail.com.

In Ukrainian folk culture, the road holds symbolic and sacred significance. The road is a place associated with various aspects of existence, including numerous dangers where, according to folk beliefs, people may encounter evil forces. In many Slavic cultures, there is an ancient prohibition against asking a person about their future plans or actions, in particular, asking the question “Where are you going?”. This taboo is based on the belief that voicing one’s plans can bring misfortune. Such a prohibition may also be connected with the animistic beliefs of certain peoples and the faith in the power of the spoken word. This article is devoted to analysing the origins of the taboo expression *zakudykaty dorohu* (to ask the question “Where are you going?”) and identifying the attitudes of modern Ukrainians towards it. The study demonstrates how archaic linguistic taboos change and adapt to contemporary life while retaining their original meaning. Using a questionnaire survey, 208 respondents from 23 regions of Ukraine were interviewed. It was found that the question “Where are you going?” is unacceptable to 25% of respondents. The analysis of the geographical distribution of respondents did not reveal a clear regional division in the interpretation of this question. The prohibition of the question “Where are you going?” led to the emergence in the Ukrainian language of the special verbs *zakudykaty* and *kudykaty*. The study of ethnographic and lexicographic sources of the 19th century, as well as the etymological analysis of the word *kudy* (“where”) and its derivative *zakudykania*, in particular their connection with the name of an evil spirit *Kud*, revealed the reasons why this interrogative word is considered taboo. It has been established that the concept of *zakudykania* reflects a synthesis of archaic folk beliefs related to the road, which remain relevant for some Ukrainians even in the 21st century: 51.4% of respondents perceive this expression as a bad omen signalling future misfortune on the road or in business and associate it mainly with negative feelings: surprise (31.3%), indignation (27.9%), curiosity (20.7%), fear (9.1%), shame (4.3%); 32.7% of respondents noted that the prohibition on *zakudykuvannia* was most often enforced by people of a certain age, gender, or social status, particularly older women. The results of the study indicate that linguistic taboos remain an important part of interpersonal communication, preserving cultural traditions while also demonstrating the flexibility and adaptability of language to new social conditions.

Keywords: belief, linguistic taboo, road, “Where are you going?”, “*zakudykaty dorohu*”, Ukrainians, sociolinguistic survey.

„Hová mész?” – egy nyelvi tabu etimológiai gyökerei és modern megítélése az ukránok körében

Horofjanuk Inna, a filológiai tudományok kandidátusa, docens. Vinnyicai Mihajlo Kocjubinszkij Állami Pedagógiai Egyetem, Ukrán Nyelv Tanszék, docens. gorofyanyuk@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9836-8270.

Duzenko Polina. Vinnyicai Mihajlo Kocjubinszkij Állami Pedagógiai Egyetem, Ukrán Nyelv Tanszék, BA-hallgató. duzenkopolinao@gmail.com.

Az ukrán népi kultúrában az út szimbolikus és szakrális jelentőséggel bír. Az út olyan hely, amely a lét különböző aspektusaival kapcsolódik össze, beleértve számos veszélyt is, ahol a néphit szerint az emberek különböző gonosz erőkkel találkozhatnak. Sok szláv kultúrában ősi tilalom vonatkozik arra, hogy valakit a jövőbeli terveiről vagy cselekedeteiről kérdezzenek, különösen a „Hová mész?” kérdés feltevésével. Ez a tabu azon a hiten alapul, hogy a tervek elmondása balszerencsét hozhat. Az ehhez hasonló tilalom összefügghet egyes népek animisztikus hiedelmeivel és a kimondott szó erejébe vetett hittel is. A tanulmány célja a *zakudykaty dorohu* (megkérdezni, hogy „Hová mész?”) kifejezés tabujának eredetét elemezni, valamint feltárni a modern ukránok hozzáállását e jelenséghez. A kutatás bemutatja, hogyan változnak és alkalmazkodnak az archaikus nyelvi tabuk a mai élethez, miközben megőrzik eredeti jelentésüket. A kutatók egy kérdőíves felméréssel 208 válaszadót kérdeztek meg Ukrajna 23 megyéjéből. Kiderült, hogy a „Hová mész?” kérdés a válaszadók 25%-a számára elfogadhatatlan. A válaszadók földrajzi megoszlásának elemzése nem mutatott ki egyértelmű regionális eltérést e kérdés értelmezésében. A „Hová mész?” kérdés tilalma a *zakudykaty* és *kudykaty* igék megjelenéséhez vezetett az ukrán nyelvben. A 19. századi néprajzi és lexikográfiai források, valamint a *kudy* („hová”) szó és származéka, a *zakudykania* etimológiai elemzése – különösen ezek kapcsolata a *Kud* nevű gonosz szellemmel – feltárta, miért tekintik ezt a kérdőszót tabunak. Megállapítást nyert, hogy a *zakudykania* fogalma az úttal kapcsolatos archaikus népi hiedelmek szintézisét tükrözi, amelyek a 21. században is relevánsak bizonyos ukránok számára: a válaszadók 51,4%-a ezt a kifejezést rossz ómennek tartja, amely a jövőbeni balszerencsét jelzi az úton vagy az elintézendő ügyekben, és többnyire negatív érzésekkel társítja: meglepetés (31,3%), felháborodás (27,9%), kíváncsiság (20,7%), félelem (9,1%), szégyen (4,3%); a válaszadók 32,7%-a megjegyezte, hogy a *zakudykuvannia* tilalmát leggyakrabban bizonyos korú, nemű vagy társadalmi státuszú emberek érvényesítik, különösen idősebb nők. A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a nyelvi tabuk továbbra is fontos részét képezik a személyközi kommunikációnak, megőrizve a kulturális hagyományokat, ugyanakkor bemutatva a nyelv rugalmasságát és alkalmazkodóképességét az új társadalmi feltételekhez.

Kulcsszavak: hiedelem, nyelvi tabu, út, „Hová mész?”, „*zakudykaty dorohu*”, ukránok, szociolingvisztikai felmérés.